

ELŞÖN İBRAHİMOV
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu

MALİYYƏ BÖHRANLARI VƏ ONLARIN DAVAMLİ İQTİSADİ İNKİŞAF TƏSİRİ

Məqalədə maliyyə böhranlarının yaranması və təsirləri araşdırılmışdır. Müxtəlif dövrlərdə müşahidə edilən maliyyə böhranları nəzərdən keçirilib. Məlif maliyyə böhranlarının yaranma səbəbləri göstərilmişdir. Bırada böhranın müsbət və mənfi təsirləri izah edilir. Böhranın iqtisadi diversifikasiyaya təkan verdiyi qeyd olunur. Böhranın ayır-ayrı sahələrə – dövlət büdcəsi, banklar və s. təsirləri verilmişdir. Həmçinin böhran baş verdikdən sonra iqtisadi proseslərin inkişaf istiqamətləri izah edilir. Məqalənin sonunda böhranın mənfi iqtisadi təsirlərini azaltmaq üçün müvafiq tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: maliyyə böhranı, dövlət büdcəsi, banklar, makroiqtisadi təsirlər, neftin qiymətləri.

Qloballaşma dövrü bir sıra ziddiyyətli yanaşmalarla xarakterizə olunur. Belə ki, bir qrup tədqiqatçılar qloballaşmanı qaçılmaz hesab edərək, onu dünyanın tərəqqisinin zəruri şərti kimi təqdim edir. Bir qrup isə, qloballaşmanın varlı ölkələri daha da varlandırıdığını, kasıbları isə daha da kasıblaşdırdığını iddia edirlər. Bununla belə, danılmaz bir həqiqət odandır ibarətdir ki, qloballaşma milli təsərrüfatlarda qeyri-sabitliyin artması və böhranların yaranması ehtimalının yüksəkliyi ilə səcüyələndir. Ən qısa zaman kəsiyində qabaqcıl türəbani, böhranı yaymağa qadir olan qloballaşma daha çox milli iqtisadiyyatlara təhdidləri ilə yadda qalmaqdadır. Məhz, qloballaşma dövründə maliyyə böhranları bir çox ölkələrdə davamlı xarakter almağa başlamış və öz mənfi təsirlərini göstərməyə başlamışdır.

Maliyyə böhranlarının baş vermə tarixinə nəzər salsaq, bu prosesin 1970-ci illərin enerji böhranı ilə başladığını görmək mümkündür. Dövrü borc yığımını kimi xarakterizə olunan ilk böhran zamanı, tədqiqatçılar böhranın əsas səbəbini şirkətlərin və ölkələrin sürətli böyümə istəyi ilə əlaqələndirirdilər. Bu məqsəldə, dövlətlər borcların və borcların artımı maliyyə böhranının meydana gəlməsinə başlıca faktor rolunu oynayırdı [1, s. 74-77].

Böhranın sonrakı mərhələləri bank sistemi ilə əlaqələndirilir və qeyd edilir ki, maliyyə böhranının baş verəməsinin başlıca səbəblərindən biri də bankların fəaliyyətində müşahidə edilən problemlər, ayır-ayrı ölkələrdə baş verən inflyasiya və s.-dir. İqtisadi nəzəriyyədən məlum olduğu kimi, monetaristlərə (Fridmen, Kaçan və s.) görə yüksək inflyasiya banklıqda təşvişə yol açır və bu zaman sət pul siyasətinin iqtisadi aktivlik üzərində təsiri azalır. Rasional iqtisadçılar (Qerber, Votson və s.) isə ən önəmli amil kimi faktik olaraq qiymət dəyişmələrinə göstərilir. Qeyri-müəyyənlik nəzəriyyəsi isə əldə ediləcək gəlirlə risk arasında nisbət haqqında qərar qəbul etmənin vacibliyini açıqlayır və bu istiqamətdə səhv qərar böhranın əsas səbəblərindən biri kimi xarakterizə edir. Bu məktəbin nümayəndələri olan Molozer, Nerrinqo görə maliyyə böhranlarına səbəb gələcəyə yönəlməmiş qeyri-müəyyənlikdir [1, s. 82-87, 4].

Bank sistemində müşahidə edilən çatışmazlıqlarla əlaqədar böhranların baş verməsi səbəblərindən biri də kreditləşmə ilə bağlıdır. Belə ki, tədqiqatçılar fikrincə kreditin miqdarında olan azalmalar ona olan tələbdə ani bir artıma səbəb olur. Maliyyə bazarının struktur nəzəriyyəsinə görə global maliyyə böhranının səbəbi maliyyə bazarlarının sərbəstləşdirilməsidir. Bazara giriş sahəsində maneçiliklərinin azalması kredit tələbində artıma və kredit standartlarında azalmaya yol açır ki, bu da öz növbəsində böhrana səbəb olan amillərdən biridir [1, 9].

Digər tərəfdən, İKT sahəsindəki sürətli inkişaf nəticəsində artan inteqrasiya, bir bəlgədə yaşanan böhranın təsirlərinin digər ölkələrə daha sürətlə yayılmasına səbəb olur. Qeyd edilənlərin təsdiqi kimi, Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində yaşanan böhranı nümunə göstərmək olar. Xarici ölkə sakinlərinin sərbəst olaraq daxili maliyyə bazarlarında, istər depozit yerləşdirməsi, istərsə də kredit ala bilməsi ölkə sakinlərinin də bütün valyuta əməliyyatlarını sərbəst apara bilməsi deməkdir. Eyni zamanda, beynəlxalq bazarlarda sərbəstləşməsi portfel investisiyalarının həcminin artmasına səbəb olur ki, bu investisiyaların da 90%-dən çoxu inkişaf etməmiş ölkələrin payına düşür. 1994-cü ilə qədər isə bu investisiyalar, əsasən 5 ölkə üzrə tamarküzləşmişdir ki, buraya da Argentina, Braziliya, Meksika, Cənubi Koreya, Türkiyə daxildir. Bunun nəticəsi olaraq da, bu ölkələrdə milli pul vahidi üzrə daxili bazara idxal edilən mallar dollar üzrə rəqəbat gücünü itirir. Buna görə də cari əməliyyatlar üzrə defisit artması nəticəsində risk sistematik olaraq artır və nəticədə maliyyə böhranının reallaşması üçün əlverişli mühit yaranır.

Araşdırmalar göstərir ki, ciddi bir borc böhranı 80-ci illərdən başlamışdır ki, bu da neftin qiymətinin artımı ilə izah edilirdi. Bu səhədən irihəcmli vəsaitlərin daxil olması böyük həcmdə sərbəst kredit resurslarına yol açdı. Maliyyə böhranı kreditör ölkələrin borcunu ödəmə qabiliyyəti olmayanlara yardım tədbirlərini həyata keçirməyə məcbur etdi. Bununla bağlı bir sıra tədbirlər həyata keçirilsə də, 1994-1995-ci illərdə beynəlxalq valyuta-kredit sferasında yenidən Meksikada bank, valyuta və borc böhranı özünü göstərdi. Daha sonra oxşar mahiyyətə malik proseslər 1997-98-ci illərdə Cənub-Şərqi Asiyada, Braziliyada, Rusiyada, Türkiyədə, Argentinada müşahidə olundu. Ümmümlükdə isə, böhranları aradan qaldırmaq bütün ölkələrdə eyni çətinliklər, problemlər aşkar olunur. Xüsusilə, xarici borc artım, milli valyuta öz dəyərini itirir, bank sisteminin fəaliyyətində ciddi çətinliklər yaşanır və s. Təsədüfi deyil ki, 1997-ci ildə özəl və dövlət sektorunun məcmuə daxil və xarici borcu Cənubi Koreya, Malayziya, Tailand ÜDM-ü 2,3 dəfə, İndoneziyada isə iki dəfə keçirdi [4, 8, 9].

Müşahidələr göstərir ki, Asiya maliyyə böhranı bu region ölkələrinə böyük vəsait yatan sənaye ölkələrinə həyəcən siqnalı oldu. Onların buradan neft, xammal və digər malların idxalına ehtiyacı var idi. Bu baxımdan onlar böhranı aradan qaldırılmasına xidmət etməyə hazır idilər. Asiyada böhranın normallaşması başlayanda Braziliya maliyyə uçurumu ilə üzleşdi. Daxili borcu ödəmək üçün 100 milyard vəsait tələb olundu. Borc verənlərdə isə belə vəsait yox idi. Ölkənin qızıl valyuta ehtiyatları 41 mlrd. dollara kimi azaldı. Braziliya sabit məzənnədən üzən valyuta məzənəsinə sistemində keçdi və valyutası 43% devalvasiya etdi. Böhranın kəskinliyi bir ildən sonra səngidi və əsas iqtisadi indikatorlar yaxşılaşdı. Bu, digər ölkənin bankları və beynəlxalq təşkilatların köməyi ilə baş verdi.

Bildiyimiz kimi, 2008-ci ildən etibarən dünya iqtisadiyyatında növbəti bir maliyyə böhranı başlandı. Müttəxəssislər əvvəlki böhranları əsasən valyuta sistemində yaranan problemlərlə əlaqələndirildilsə, sonuncu maliyyə böhranının əsasında bank sektorunda yaranan problemlərin dayandığını iddia edənlər üstünlük təşkil edir. Övvəllər, əgər şö-

bət, dövrü iqtisadi böhranlara səbəb olan hadisələrdən gedirdisə, indi daha çox "pul böhranı"ndan danışılır [4; 5, s. 14-18].

Qeyd etmək lazımdır ki, baş vermə səbəbindən asılı olmayaraq, maliyyə böhranı maliyyə-kredit sisteminin tarazlığını pozulmasıdır ki, bu da özünü maliyyə müəssisələrinin və kredit maliyyə təsisatlarının fəaliyyətində qeyri-sabitlik, milli valyutunun dəyərşərtləşməsi və borcların artmasında göstərir.

XXI əsrin əvvəllərindən etibarən global miqyasda öz əhatə dairəsini genişləndirən maliyyə böhranı öz başlanğıcını ABŞ-dən götürüb. ABŞ-da böhranın başlanmasına səbəb yaradan simptomlar bir müddət əvvəl formalaşmağa başlamışdır ki, bu məsələ müxtəlif ekspertlər tərəfindən də vaxtaşırı vurğulanırdı. Belə simptomlara misal olaraq, İraq müharibəsinə çəkilən 3 trilyon dollardan çox xərc, ölkədə ipoteka kreditləri sahəsində həyata keçirilən səmərəsiz siyasət göstərilə bilər.

Bütün bunlarla yanaşı, 2008-ci ilin əvvəllərində neftin qiymətinin gözlənilmədən kəskin şəkildə qalxması Federal Ehtiyatı Sistemini faizlərin yüksəltməsinə səbəb oldu. Bu da vətəndaşların kredit və onun faizlərinin ödəmə qabiliyyətini aşağı saldı və nəticədə ipoteka alan evlər istehsalçı şirkətlərə geri qaytarıldı. Həmin şirkətlər isə kreditlər banklardan götürdükləri üçün banklar kredit riski ilə üzləşdilər. Avtomatik olaraq geri gəlməyən pullar böhranın başlanmasına səbəb oldu. Amerika birjalarında daşınmaz əmlakın qiyməti sürətlə düşməyə başladı. Baş verən proseslərə əlaqədar ABŞ birjalarında baş verən dəyişikliklər dünyanın digər birjalarına təsir etdi. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu gün Nyu-York birjası dünyanın ən aparıcı birjasıdır və dünya birjalarında qiymətlərin müəyyənləşməsində mühüm rol oynayır və bu birjaya yaşanan hallar digər dünya ölkələrinin birjalarında da yaşanır.

Maliyyə böhranının doğurduğu kapital yığılı digər tərəfdən dünya bank sistemində də dağıdıcı təsir göstərmişdir. Bank sektoru sənaye sahələri ilə daha yaxından inteqrasiya olunan Avropada isə böhranın təsirləri daha ciddidir. ABŞ-da isə bununla müqayisədə daxili maliyyə ehtiyacları üçün qiymətli kağızlar daha etibarlı sayılır və ona görə də onlara üstünlük verilir. Dünya iqtisadiyyatının qlobal böhran nəticəsində üzəlişi mühüm problem iqtisadi artım tempinin qlobal azalmasıdır ki, bu da əmtəəyə olan tələbi və bunun nəticəsi olaraq istehsalın azalması, zəifləməsi, xammal təchizatçısı ölkələrin bazalının zəifləməsi nəticəsində ixrac həcmiminin azalması ilə müşahidə edilir [4; 6].

İqtisadiyyatının üzəlişi, eləcə də böhrana dəstək verən digər bir problem beynəlxalq bazarda neftə olan tələbin azalması və onun qiymətinin sürətlə aşağı düşməsidir. Məhz, bu kimi amillərin nəticəsində iqtisadiyyatı xammaldan asılı olan ölkələrdə maliyyə sektoru ilə yanaşı iqtisadiyyatın real sektorunda və sosial sferada da tənəzzül müşahidə edilir. Ümumiyyətlə, bütün dünyada işsizlik artır, əmtəə qiymətləri azalmaqda davam edir, neftin qiyməti cəmi bir neçə il bundan əvvəlki yüksək səviyyəyə 3 dəfədən çox aşağı düşüb və hələ də düşməkdə davam edir, yaxın gələcəkdə bunun realist davamı isə hələ qeyri-müəyyəndir [4].

Bütün bunlarla yanaşı, baş verən böhranın yalnız neqativ deyil, pozitiv təsirləri də mövcuddur. Başqa sözlə desək, böhran yalnız problemlərə deyil, həm də gələcək hədəflərin dəqiqləşdirilməsi baxımından xarakterizə edilə bilər. İqtisadçı professor, i.e.d. D.Valiyevə görə, ümumilikdə, böhranın neqativ nəticələrini aşağıdakı kimi təsnifləşdirə bilərik [1, s. 74-91; 4].

- istehsalə olan tələb azaldığından istehsal və bölgü zəifləyəcək;
- işsizlik avtomobil və hava nəqliyyatından istifadəni azaldacaq;
- əlaqələndirilməmiş maliyyə tədbirləri, xüsusilə də böyük ölkələr tərəfindən əsas sənaye sahələrinə subsidiyalar istənilən yerdə əks təsir törədə bilər;

- maliyyə sektorunda zəruri islahatların aparılmaması maliyyə əməliyyatları iştirakçılarının fəaliyyətinin və əməliyyatlarının qeyri-səffaf qalmasına, bu da öz növbəsində bərpaya mane olan likvidliyin azalmasına səbəb olur.

Qeyd etdiyimiz kimi, bütün iqtisadi proseslər kimi, böhranın da təsirləri yalnız neqativ deyil, pozitiv təsirlər də mövcuddur. Xüsusilə, iqtisadçılar böhrana həm də dünyaya sültün yaranması, stabilliyin təmin edilməsi prizmasından da yanaşırlar. Tədqiqatçıların fikrinə və Dünya Bankının proqnozlarına görə böhranın təsiri ilə İraq və Əfqanıstan-dakı münaqişə tədricən aradan qalxacaq, dünyanın nahəng ölkələri olan Çin və Hindistan inkişafı lokomotivi olaraq beynəlxalq münasibətlərində hərəkətverici qüvvəsinə çevriləcək. Təhlillər göstərir ki, neft ehtiyatları tükenmək üzrədir və onun bərpası daha çox vəsait tələb edəcək, Rusiya kimi OPEK üzv olmayan ölkələr bu təşkilatə qoşularaq vahid enerji siyasəti aparmağa məcbur olacaqlar, enerji sferində də qənaətli evlər və avtomobillər yaradılacaq, icmalçı nəqliyyat sektorunun inkişafı etdirilməsi böyük investisiya cəlb edəcək, OPEK üzvləri müəyyən edilmiş kvotalara əməl etmə məcburiyyətində qalacaq, alternativ enerji mənbələri ticarət baxımından daha əlverişli və rəqabət qabiliyyətlili olacaq və s. Bütün bunlarla yanaşı, böhrana qarşı tədbirlərin görülməsi və vasitələrin ayrılması nəticəsində dünya iqtisadiyyatı artımının 4%-in ekoloji təmiz və enerjiyə qənaət edən olması gözlənilir [1; 4; 6].

Bütün dünyada olduğu kimi, böhran global məkana sürətlə inteqrasiya olunan Azərbaycan Respublikasında da müəyyən təsirlər göstərir. Araşdırmalar göstərir ki, UDM-in artım tempirlərinə görə, 2005-ci ildə 26,4 %, 2006-cı ildə 34,5 %, 2007-ci ildə 25,5 % iqtisadi artım olmasına baxmayaraq, global maliyyə böhranının başladığı 2008-ci ildə 10,8 %-lik bir iqtisadi artım qeydə alınmışdır ki, bu da əvvəlki illərdən 14,2 % azdır. BVF-nun məlumatlarına görə, 2009-cu ildə iqtisadiyyatında geriləmə olmuşdur. Ümumilikdə isə, böhran neftin qiymətində müəyyən azalmalara da səbəb olmuşdur ki, bu da neftdən asılı olan, valyuta gəlirləri əsasən bu sahədən formalaşan Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsirlər göstərmişdir. Həm də ona görə ki, neft gəlirləri dünya bazarında baş verən qiymət konjunkturasından birbaşa asılıdır və UDM-in davamlı olaraq inkişafı üçün iqtisadi artımın neft gəlirlərindən asılılığını minimuma endirmək lazımdır [4; 11; 13].

Böhranın neftin qiymətlərinə təsiri və ya neftin qiymətlərinin böhrana təsiri neft istehsalçısı olan ölkələr kimi Azərbaycanın dünya bazarında neftin qiymətini ucuzlaşdırma ilə çox əhəmiyyətli zərərə məruz qoymuşdur. Məlum olduğu kimi, böhrana qədər bəzəli 150 dollar olan neft böhrandan sonra 40-50 dollara qədər ucuzlaşdı ki, bu da neftdən asılı ölkələrin iqtisadiyyatına ciddi təsirlər göstərdi. Ümumiyyətlə, neftin ucuzlaşdırılması dövlət büdcəsinin 75%-nin neft sektoruna hesabına formalaşdığı, ixracatının 97%-dən çoxunu neft və neft məhsullarının hesabına təşkil edilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün bir çox problemləri də özü ilə gətirməkdədir. Enerji daşıyıcılarının qiymətinin azalması təkcə iqtisadi deyil, o cümlədən sosial baxımdan mənfi nəticələrə rəvac vermişdir [4; 5].

Global maliyyə böhranının ilk təsirlərindən biri kimi müəyyən irihəcmli infrastruktur layihələrinin reallaşdırılmasının sonraya təxirə salınması tikinti proseslərinin azalması, işsizliyin artması göstərilə bilər. Bununla yanaşı, dünyada baş verən mənfii meyllərin nəticələrini təsirlərini yumşaltmaq məqsədilə Azərbaycan hökuməti səmərəli məşğulluğun təmin edilməsi məqsədilə bir sıra proqramlar da reallaşdırmaqdadır (Məsələn, özünüməşğulluq proqramı və s.). Bütün hallarda, görülmüş tədbirlərə baxmayaraq böhranın iqtisadi təsirləri bu və ya digər formada hələ də hiss edilməkdədir.

Müşahidələr göstərir ki, global böhranın on mühüm təsir kanallarından biri xarici birbaşa investisiya axınının azalmasıdır. Azərbaycanda əsasən dövlət investisiya proqramı

mi çarçivəsində infrastruktur layihələrinə qoyulan sərmayəni hesabına daxili investisiyanın artımı qarşılgında, 2008-ci ildə ölkə iqtisadiyyatına yönələn birbaşa xarici investisiya bir qədər azalıb. Xarici mənbələrdən əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyanın həcmi 2008-ci ildə 2.2 milyard manat (2.75 milyard dollar) təşkil edərək, avvalkı ilin müvafiq dövründən 16.3% az olub. Əgər əvvəlki illərdə azalmının səbəbi daha çox neft-qaz layihələrinin investisiya repatriasiyası mərhələsinə keçməsi ilə əlaqədar olmuşdursa, 2008-ci ildən isə buna global iqtisadi böhranın təsirlərinə də əlavə etmək qəbiləməzdir [1; 4; 11].

Böhranın bütün dünyanı silkələdiyi ilk illərdə Azərbaycan ciddi təsirləri hiss edilməyə də, iqtisadiyyatı, xüsusilə ixracı əsasən neft və neft məhsullarından ibarət olan ölkəmizin neftin ucuzlaşması ilə bu təsirləri daha ciddi hiss etməyə başladı. Birca faktı qeyd etmək kifayətdir ki, dövlət büdcəsi son 2-3 ildə azalmaqdadır. Bu isə dövlətin daxili iqtisadi siyasətinin reallaşdırılmasına mane olur. Aydındır ki, maliyyə münasibətləri sisteminin əsas həlqələrindən biri olan büdcə dövlətin sosial-iqtisadi və siyasi funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün ən mühüm alətdir. Dövlət öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün müəyyən pul vəsaitləri fondlarına malik olmalı və onları müvafiq qaydalarla uyğun olaraq istifadə etməlidir. Başqa sözlə desək, sosial-iqtisadi funksiyaların reallaşdırılması üçün dövlət büdcəsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan da, böhranın təsiri və neftin qiymətlərinin enməsi büdcədə azalmalara səbəb olur ki, bu da dövlətin öz funksiyalarını reallaşdırmasında problemlərə və ya ləngimələrə gətirib çıxarır [2, s. 212-226; 12].

Beləliklə, maliyyə böhranlarının yaranması və təsirlərinə dair aparılan araşdırmalardan aydın olur ki, böhranın yaranma səbəbləri müxtəlif olsa da, onun iqtisadi proseslərə təsirləri oxşardır. Ona görə ki, böhran büdcə gəlirlərinin formalaşma mənbələrinə mənfi təsir göstərir, bankların kredit aktivliyini aşağı salır və s. Bu baxımdan da, böhranın davamlı iqtisadi inkişafa da öz mənfi təsirlərini göstərir. Məhz buna görə, böhran vəziyyətlərinin müəyyən müsbət iqtisadi təsirləri də mümkündür. Belə ki, böhranın baş verməsi iqtisadiyyatın diversifikasiyasını, insanların yerli resurslardan daha qənaətlə istifadəsini təşviq edir. Məsələn, neftdən daxil olan vəsaitlərin artması ilə Bakı və digər mərkəzi şəhərlərdə başlayan tikinti bummı nəticəsində respublikanın əksər regionlarından mərkəzi şəhərlərə sürətli axın müşahidə edilir. Bu isə insanları torpaqdan, yerli resurslardan istifadədən kənarlaşdıraraq, öz əməllərini tikinti sektorunda reallaşdırmağa sövq edirdi. Son dövrlər isə, böhranın təsirlərinin artması, neftin qiymətinin azalması və s. ilə əks axın, yəni mərkəzi şəhərlərdən kənd rayonlarına doğru axın hiss olunmaqdadır. İnsanlar, artıq torpağa, yerli resurslara daha çox üstünlük verməyə başlayırlar. Təbii ki, bu proseslərin müsbət böhranın bir nəticəsi olsa da, ümumilikdə müsbət təsir kimi xarakterizə oluna bilər. Ona görə ki, bu, diversifikasiyaya, regional inkişafa, ərzaq məhsullarının bolluğuna imkan yaradacaqdır. Bütün hallarda isə, böhranlardan yayınmaq, mənfi təsirləri maksimum dərəcədə azaltmaq üçün ən səmərəli yol yerli resurs potensialına əsaslanan fəaliyyət sahələrinin inkişafıdır. Ona görə də iqtisadi fəal əhali qrupunun da bu istiqamətdə maarifləndirilməsi, təşviq edilməsi məqsəduyğun olardı.

Ümumiyyətlə, xarici bazarlarda, ölkə iqtisadiyyatında yaranmış vəziyyət və onlara müvafiq olan çarçırıqların qarşılınması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən ardıcıl surətdə müəyyən edilən siyasət əsasında yaranmış mənfi təzahürlərin təsirinə mümkün olan minimuma endirilmədir. Bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatı öz dayanıqlığını saxlaya bilmis, yaranmış yenidən şarətdə iqtisadi sabitlik təmin edilmişdir. Həyata keçirilən iqtisadi siyasət və islahatların davamlılığını təmin etmək üçün ölkə Prezidenti tərəfindən "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında" 6 dekabr 2016-cı ildə Fərman imza-

lanmışdır. Fərmana əsasən, neft və qaz sənayesinin inkişafına, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına, kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına, habelə ağır sənayə və maşınqayırmanın, turizm sahəsinin, logistika və ticarətin, uyğun qiymətə mənzil təminatının, peşə təhsili və təlimin, maliyyə xidmətlərinin, telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının, kommunal xidmətlərin inkişafına dair strateji yol xəritələri təsdiq edilmişdir. Respublikamızda iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəlməsi, real sektorun inkişafına və sahibkarlığa dövlət dəstəyinin artırılması, biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən islahatlar, təmin edilmiş makroiqtisadi sabitlik iqtisadiyyatın xarici təsirlərə və risklərə dayanıqlılığını şərhləndirən başlıca amillərdəndir. Görülmüş işlər və həyata keçirilmiş tədbirlər iqtisadiyyatın təcə kəmiyyət artımını yox, həm də keyfiyyət dəyişikliklərinin əldə olunmasına əsas vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Vəliyev D.Ə. Azərbaycanın global iqtisadiyyata inteqrasiyası. Bakı: Adiloğlu, 2008, 428 s.
2. Ataşov B.X., Novruzov N.A., İbrahimov E.Ə. Maliyyə nazirliyi. Bakı: Kooperasiya, 2014, 648 s.
3. Bağirov M. Banklar və bank əməliyyatları. Bakı: Nurlan, 2003, 510 s.
4. Süleymanov E., Zeynalov A. Global maliyyə böhranının Azərbaycan iqtisadiyyatına təsiri. Bakı, Journal of Qafqaz University, 2009, № 28, s. 111-120.
5. Global iqtisadi böhranın Azərbaycana təsirləri: yeni miflər yeni reallıqlara qarşı. Azərbaycan-Türkiyə İş Adamları Birliyi, Layihələr və Tədqiqatlar Şöbəsinin nəşri, Bakı, 2009, 123 s.
6. Qloballaşma prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya İqtisadi və Beynəlxalq Münasibətlər II Beynəlxalq Konfrans Materialları. Qafqaz Universiteti Bakı, 25 may 2007-ci il I-II;
7. Колодки Г. Глобализация и сближение уровней экономического развития: от спада к росту в странах с переходной экономикой. Вопросы экономики, 2000, № 10, с. 325.
8. Писецкий Д. Экономическая безопасность: валютно-финансовые аспекты. МЭ и МО, 2002, № 5, с. 28-38.
9. Вопросы экономики, 2009, № 4, с. 54-56.
10. www.cbar.az
11. www.economy.gov.az
12. www.maliyye.gov.az
13. www.stat.gov.az

Əlyман Ибрагимов

ФИНАНСОВЫЕ КРИЗИСЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА УСТОЙЧИВОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

В статье анализируются причины возникновения финансовых кризисов и их последствия. Рассмотрены финансовые кризисы, наблюдавшиеся в разное время, и причины их возникновения, выявлены положительные и отрицательные последствия кризиса. Отмечено, что кризис дает толчок экономической диверсифика-

ции, влияет на отдельные конкретные сферы – государственный бюджет, банки и финансовые рынки. Исследованы тенденции развития экономических процессов в послекризисный период, даны рекомендации в целях снижения негативных последствий кризиса.

Ключевые слова: *финансовый кризис, государственный бюджет, банки, макро-экономические последствия, цены на нефть.*

Elshen Ibrahimov

FINANCIAL CRISES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

The paper analyzes the causes of financial crises and their consequences. The financial crises observed at different times and the reasons for their occurrence are examined, and the positive and negative consequences of the crisis are revealed. It is noted that the crisis gives impetus to economic diversification, affects specific areas: the state budget, banks and financial markets. Trends in the development of economic processes in the post-crisis period were explored, and recommendations were given in order to reduce the negative consequences of the crisis.

Keywords: *financial crisis, state budget, banks, macroeconomic consequences, oil prices.*

(İqtisad üzrə elmlər doktoru, professor Nazim Əhmədov tərəfindən təqdim edilmişdir)